

Natur och historia. Länsstyrelsens text, reviderad av John Henrysson.

Ingår i EU:s ekologiska nätverk av skyddade områden, Natura 2000. EU:s fond Life-Nature har delfinansierat skötseln.

Naturreseptatet Hallands Väderö omfattar huvudön (310 ha), samt omkringliggande vattenområde med småöar och skär (totalt 1742 ha). Ön är 3 km lång och på det smalaste stället 600 m bred. Reservatet avsattes 1958 som naturpark men planerna på att skydda öns unika natur var på tal redan vid 1900-talets början. 1909 fick Sverige sina första naturskyddslagor och de första national-parkerna i Europa. Ön tillhör och förvaltas sedan århundraden av Torekovs kyrka.

Hallands Väderö är i förhållande till sin storlek en av landets artrikaste platser med många ovanliga och utrotningshotade arter. Skogen på ön har till skillnad från många andra skogar längs västkusten aldrig varit helt nerhuggen. På och i de många gamla träden trivs ett myller av insekter och växter. Tack vara att ön tillhörde Torekovs församling besparades den från den kalhuggning som drabbade bl a Bjärehalvön från 1500-talet och framåt för att fylla behovet av ved i Köpenhamn och Malmö.

Bjärehalvöns utpost i väster

Väderön består till största delen av näringsfattig gnejs. Berget är ofta starkt söndersprucket vilket skapar en terräng med omväxlande torra hållmarker och fuktiga kärr. På norra delen av ön har breda gångar av de näringsmässigt rikare bergarterna amfibolit och diabas brutit igenom i sprickor i urberget och här trivs mer näringskrävande växter.

Väderön utnyttjades tidigt av människan

Människan har sen tidig stenålder vistats på Väderön. Ön har erbjudit ett rikt fiske, jakt på säl och fågel samt gott om fågelägg. Bland de omkring hundra fornfynden på ön finns redskap av flinta från stenåldern, gravar och keramik från brons- och järnåldern.

Från medeltiden finns talrika rester efter sk tomtningar längs öns stränder. Detta var små stenstugor på ett par kvadratmeter som användes som övernattningsbostäder vid fiske och jakt. Intill tomtningarna hittar man ofta små gropar, vars bottnar tätats med lera. I dessa lades sill och sillrester som fick ruttna, varpå silloljan flöt upp och kunde skummas av. Silloljan användes som lampolja, ett enklare alternativ till de dyrbara vaxljusen. (Under medeltiden fiskades enorma mängder sill längs Skånes kuster varav mycket exporterades söderut).

Betesmark sen bronsåldern

Redan under bronsåldern är det sannolikt att Väderön började användas som betesmark. Ön erbjöd en skyddad plats, rovdjursfredad och med havet som naturlig avgränsning.

Under medeltiden ökade antalet djur kraftigt på ön. Torekovborna hade rätten till betesdrift samt rätt till ved. Kyrkan bedrev hästavel på ön och hyrde också in betesdjur från andra socknar. Vid 1800-tlets mitt fanns dessutom mellan 800 och 900 får på ön.

Det kraftiga betet gick hårt åt skogen och nya plantor åts genast upp. För att trygga återväxten förbjöd man 1850 får på ön och Söndre skog fredades helt från bete då en stor stengårdsgård anlades under åren 1860-80. Återväxten av skog har sedan dess ändå varit, och är fortfarande, ett problem (idag pga hararna, som inplanterades på ön 1857). En intressant notering i skogens historia är att så gott som all bokskog på ön har ungefär samma ålder, ca 300 år. Troligen minskade eller upphörde betet under krigsåren i slutet av 1600- och början av 1700-talet, vilket gav de då späda plantorna en chans att växa till sig.

Unika skogsmarker med spår av det gamla skogsbruket

De talrika och vidkroniga träden på ön visar att skogarna förr varit öppnare och mer betespåverkade. Skogen nyttjades inte bara för bete eller för att hämta ved och grovt byggnadsvirke.

Genom att beskära en del träd en bit upp på stammen (hamling) eller i marknivå (skottskogsbruk), fick man späda kvistar till lövfoder utan att döda träden eller rotsystemen ("arbetande träd"). På samma sätt fick man fram virket i dimensioner man behövde till alla de bruksföremål som användes i jordbruket, fisket och hushållet.

Hamlade träd blir ofta mycket gamla och rika på murken och multnad ved vilket skapar en god livsmiljö för te x insekter, larver, mossor och hålhäckande fåglar. Idag pågår nyhamling av lind på ön för att bibehålla det gamla bruket.

Nörre skog med Tångakärret

För 200 år sedan var Nörre skog en frodig sammanhängande bokskog. En del av skogen kallades Ravnahult (ravn, danska för korp). Den har alltid varit öppen för betesdjuren. Detta område är idag en öppen betesmark, som klyver skogen i två delar. Ett flertal grova ekar bl a "Ronjaeken" och en del grova bokar i sydöstra delen är rester av denna skog. Tångakärret omfattar några utspridda alkärr i Nörre skogs nordvästra del. Öster om kärren växer ekdominerad rik ädellövskog. I området finns ett 30-tal tidigare hamlade träd, bl a en mäktig ask. Vid diabasyggen är kärlväxtfloran mycket rik med gulsippa, skogsskräppa, lundbräsma, Sankt Pers nycklar, luden johannesört, lundvårlök och gullviva.

Söndre skog

Söndre skog är öns största skog. På torra och friska (något fuktiga) marker finns rena bokskogsbestånd och ekdominerad blandlövskog. Av ekar är flera månghundraåriga. På

fuktigare områden finns alkärr som tidigare utnyttjades som skottskog. Denna del är fortfarande (sedan 1880) avstängd för betesdjuren.

Ulagapskärret

En av de mest omtalade platserna på ön är Ulagapskärret i Söndre skog. De inre delarna av kärret är om våren till större delen vattenfyllda och de kraftiga alsocklarna reser sig som grönskande öar ur vattnet. På alsocklarna växer en speciell flora med yppiga ormbunkar och kuddar av mossa. I sänkorna mellan dessa trivs en egenartad sumpmarksflora, som förändras allteftersom ljuset avtar när löven spricker ut och vattnet under sommarens lopp sjunker undan. Här blommar vattenblink på våren, för att senare avlösas av gul svärdslilja och den vita vattenstäkran och till sist av det purpuröda fackelblomstret.

Hav av trift, täta busksnår och klippor

Det öppna beteslandskapet domineras av torrängar, som på våren är lila av trift, vita av mandelblom, blå av styvmorsviol och gula av knölsmörblomma. På stora ytor finns täta och ibland ogenomträngliga buskage av en, björnbär, slån, hagtorn och nypon.

På strandängar samt bland stenar och klippor växer skörbjuggsört, marrisp och strandaster. På sandstränder närmast havet finns marviol, saltört och olika mållor medan det lite högre upp växer sandrör och sandstarr.

Många och ovanliga lavar

Hallands Väderö är en av Sveriges rikaste lavlokaler med 350 arter, bland dem ett stort antal sällsynta och hotade. De flesta av dem växer på bark eller sten. De finaste miljöerna för lavar är Nörre skog med ek, fläder, lind och ask samt Söndre skog med bok och ek. Amfibolityggen på nordsidan är en känd lokal för lavar, som växer på sten.

Ett myller av smådjur

Tack vare den rika tillgången på gamla träd är ön en av Sveriges främsta insektslokaler, den allra bästa när det gäller vedlevande insekter. Här finns en fjärdedel av Sveriges hotade skalbaggar och även sådana, som är starkt hotade i övriga Europa.

Väderöns fåglar

Öns fågelliv domineras av trutarna. Havstruten med sina karaktäristiska svarta vingar är störst men gråtruten talrikast.

Många ejdrar häckar på Väderön. Efter kläckningen simmar ofta ådorna med sina ungar till fastlandet. Hallands Väderö är också det enda stället på västkusten där de tre alkorna tobisgrissla, tordmule och sillgrissla häckar. Även skogarna och buskmarkerna har ett rikt fågelliv med rosenfink, törnskata, hämpling och ett flertal sångare.

I samband med kraftiga västliga vindar förs havsfåglar in mot Bohuskusten och söderut förbi Hallands Väderö. Framför allt på hösten kan man njuta av den flygskicklighet som stormfåglar, liror, havssulor, labbar, stormsvalor och tretåiga måsar uppvisar. Under vintern ses ofta skärpiplärka (som också häckar här), havsörn och skärnsnäppa på ön.

Det övriga djurlivet

Knubbsälarna är ett känt inslag utmed Väderön. Sedan fridlysningen 1966 har kolonin ökat från 10 individer till drygt 400 vid millenieskiftet.

Inga större vilda djur finns på ön men igelkott, mård, ödlor och ormar, däribland den ovanliga helt svarta varianten av huggorm. En omtvistad invånare är den på 1800-talet inplanterade skogsharen, som gärna äter av de späda bokplantorna.

Knubbsäl *Phoca vitulina*

Knubbsälen blir högst 1,5-2 m lång och 60-150 kg tung. Honan är något mindre än hanen. Vid fiske under vatten kan den få upp farten till 30km/h, dyka till 100 meters djup och vara under vattnet i 15 minuter.

Under fortplantningstiden (juni-juli) lever knubbsälen i flockar (kolonier) annars som enstöring. Honan föder oftast **en** unge varje år. Ungen kallas kut och föds i juni. Genom att dia den näringsrika mjölken med 50% fetthalt kan ungens vikt öka från 10 kg till 30 kg på 4-6 veckor. Om detta inte lyckas p.g.a. täta störningar har kuten mindre chans att överleva det första kritiska året. En lämplig tid att studera sälarna på Sandskär och Brötholmarna är på hösten när kutarna växt till sig och sälarna vant sig vid båtarnas "uppvakning". På vintern syns sälar ofta på Själahundsskären i Sandhamn.

Tobisgrissla *Cephus grylle*

Den lilla tobisgrisslan nämns lokalt även med sitt danska namn, "tejst". Den är Båstads "kommunfågel". Grisslan håller till på häckningsplatsen från februari till augusti. Den är, liksom Väderöns båda andra alkor, sillgrisslan och tordmulen, en havslevande fågel, som söker sig iland bara under häckningstiden. Undvik att rasta eller sola på klippor om du ser alkor simma utanför. De har ägg eller ungar i närheten och din närvaro kan spolia häckningen.

Tobisgrisslan syns ofta bäst från båten, när den simmar i vattnet eller flyger strax över ytan.

Läderbagge *Osmoderma eremita*

Läderbaggen har en treårig livscykel från ägg till vuxen. Den längsta perioden är larvstadiet. Den lever av den brunröda veden (mulmen) i de ihåliga träden. För att överleva behöver den träd som är mycket gamla, oftast äldre än 250 år. Läderbaggen är en av de större och mer välkända av arterna som ingår i denna artrika och sällsynta biotop. Detta gör den lämplig som nyckelart, dvs man vet att förekomsten av läderbagge också tyder på att det förekommer ett stort antal andra sällsynta och hotade arter.

Vildkaprifol *Lonicera periclymenum*

En karaktärsart i Väderöns skogar är vildkaprifolen som slingrar sig högt upp i trädens grenverk.

Trift *Armeria maritima*

Den rosa triften, eller strandnejlika, växer ofta i stora bestånd på sten- och klippmark nära stranden.

Foto: John Henrysson